

Barcode - 99999990814245
Title - Pushtimargo Etala Shun
Subject -
Author -
Language - gujarati
Pages - 36
Publication Year - 0
Creator - Fast DLI Downloader
<https://github.com/cancerian0684/dli-downloader>
Barcode EAN.UCC-13

9 999999 081424

શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ।

ગોપીજન વલ્લભાય નમઃ

પ્રતિમાર્ગ એલે મેંડે

લેખક અને પ્રકાશક

જેઠાલાલ ગોવર્ધનદાસ શાહ

એમ. એ.

૧૯૬૦

૧૦૦૦

મુલ્ય ૦-૨-૦. પેરિશદ મંજૂર

સર્વ હક કાંપી સ્વાધીન છે

૯૯૪૨૬

* સાંકળીયું.

૧	પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?	...	...	...
૨		...	...	...
૩	પુષ્ટિમાર્ગનાં ફર શર્મો...	...	...	...
૪	પુષ્ટિમાર્ગનાં શિક્ષણની રીતિ...	...	...	...
૫	શ્રી હરિગણેશ દત્ત પુષ્ટિમાર્ગ લક્ષણ...	...	...	...
૬	અતુલોક્તા ... આમર પાદ	...	...	...
૭	નવ રત્નો ...	...	...	...

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું:—

જેઠાલાલ ગોવર્ધનદાસ શાહ, એમ. એ.

માંડવીની પોળમાં શેઠની પોળ-પીપળાવાળો ખાંચો, અમદાવાદ

લલુલાલ છગનલાલ દેસાઈ.

રીચીરોડ બાલાહતુમાન પાસે—અમદાવાદ.

વસ ત મુદ્રાપત્રમાં ચીમનલાલ દત્તજીના મહેતાએ લખ્યું.

શ્રીનીલ દેવપીતાની સામે—અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૪૧૬ -વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યાનાર્ક હરજી રાજ?

વિષય ૮/૨૨૨૨

પ્રસ્તાવના

હાલમાં જૂદી જૂદી દિશામાંથી સંપ્રદાયના વિદ્વાનો તથા શાસ્ત્રીઓ દ્વારા માર્ગીય ગ્રંથોનું મુદ્રણ થયું છે અને થાય છે. વળી અત્યારે “વૈષ્ણવધર્મપતાકા” “પુષ્ટિસુધા” “વૈષ્ણવવૈભવ” “પુષ્ટિભક્તિસુધા” ઇત્યાદિ માસિકો પણ સાંપ્રદાયિક સિદ્ધાન્તોનો પ્રચાર કરી રહ્યાં છે. વેણુનાદ માસિક પણ ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાનોને જ્ઞાનની સામગ્રી આપતું હતું. વળી રા. તેલીવાલા તરફથી પણ સંસ્કૃત ગ્રંથોના મુદ્રણ માટે ભગિરથ પ્રયત્નો થયા છે. આ રીતે વિવિધ પ્રયત્નોના બળે કરી સંપ્રદાયની હુમપ્રાય વિદ્યામાં નવજીવનો સંચાર થતો જણાયો છે, છતાં પણ મને મારા અનુભવથી જણાયું છે કે જ્યાં સુધી વિદ્વાનો માત્ર પોતાની વિદ્વતા જણાવવાની ખાતર જ જે કોઈ પણ ગ્રંથ લખશે, અગર કૃત્તા સંસ્કૃત ગ્રંથનું મુદ્રણ અગર તેનું ભાષાન્તર કરીનેજ બેસી રહેશે, તો તેથી તેમના પ્રયત્નની સાર્થકતા થવી અશક્ય છે. અત્યાર સુધી જે જે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા છે તેમનો વૈષ્ણવસમાજ તરફથી યોગ્ય સત્કાર થયો હોય એમ મને મારા અનુભવથી જણાતું નથી. તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે અત્યારની જનતા પાસે એ સિદ્ધાન્તોને જે રીતે મૂકવા જોઈએ તે પ્રમાણે મૂકવામાં આવ્યા નથી, માટે

જ આ નવીન દિશામાં મેં સાહસ આરંભ્યું છે. રા. વસ-
ન્તરામ શાસ્ત્રી તથા અન્ય વિદ્વાનોની સાથે ચર્ચા કર્યા
પછી મેં નિશ્ચય કર્યો કે “ સસ્તાસાહિત્ય કાર્યાલયની માફક
જો સરળ ભાષામાં અને સસ્તી કિંમતે અંથો છપાવ-
વામાં આવે તો જરૂર વૈષ્ણવો તરફથી તેનો સત્કાર થશે.
માટે પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાન્ત પ્રચાર અન્થમાળા ” તરફથી
આ પ્રથમ અંથ છપાય છે. જો લેખકના આ પ્રયત્નને
વૈષ્ણવો સહૃદયતાથી સત્કાર આપશે, તો અનેક ન્હાના
મોટા અંથો વૈષ્ણવોના કરકમળમાં મૂકવાની ઉમેદ એ રાખે છે.
દરેક અંથની કિંમત સસ્તામાં સસ્તી રાખવામાં આવશે.
લેખક આ અન્થમાળા દ્વારા સામાન્ય યુવકોને અથવા મનુ-
ષ્યોને પુષ્ટિમાર્ગનું યથાર્થ જ્ઞાન કરાવવા ઇચ્છે છે. લેખકની
આર્થિક સ્થિતિ એટલી બધી સારી નથી કે જેથી તે દરેક
અંથો પોતાના પૈસાથી છપાવી શકે. એથી એ આશા રાખે
છે કે જો કોઈ ભાવિક વૈષ્ણવ ગૃહસ્થો રૂ. ૨૫, ૫૦ અગર
૧૦૦ જેવી ન્હાની ન્હાની રકમો અમુક અંથ સ્મારક
તરીકે પ્રકટ કરવાની શરતે આપશે તો તે ખુશીથી સ્વીકા-
રવામાં આવશે. લેખકને આમાંથી અર્થપ્રાપ્તિ કરવાની નથી.
અંથના વેચાણની કિંમતમાંથી બીજા અંથો છપાવવામાં
આવશે આશા છે કે વૈષ્ણવખન્ધુઓ આ પ્રયત્નને અભિનન્દશે.

અમદાવાદ

વસંતપંચમી સં. ૧૯૮૦

લી.

ભગવદીય

જેઠાલાલ ગાવર્ધનદાસ શાહ

એમ. એ. ના જયશ્રીકૃષ્ણ.

પ્રથમજ પ્રણમું શ્રીગુરુપાયજી, બહાલે વંદુ શ્રીવ્રજરાયજી;
અપ્રસન્ના વંદુ હરિરૂપજી, રસિક શિરોમણિ કવિકુલ ભૂપજી.

પરિચ્છેદ. ૧

પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?



લેજમાં ઉન્હાળાની વેકેશન (રજાઓ)
હોવાથી કૃષ્ણદાસ પોતાને વતન આવ્યો
હતો. કૃષ્ણદાસ અમદાવાદની ગૂજરાત
કોલેજમાં જુનીઅર બી. એ. વર્ગમાં
અભ્યાસ કરતો હતો. તેણે પોતાના
ઐચ્છિક વિષયમાં ભાષા અને સાહિત્ય

લીધાં હતાં, તેમાં ખાસ કરીને સંસ્કૃત ભાષા પ્રતિ
એને ઘણોજ પક્ષપાત હતો. એ પોતે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં
જન્મેલો હોવાથી તેનામાં એના માતાપિતા તરફથી ધાર્મિક
સંસ્કારોની છાપ સારી પડી હતી. ઘર આગળ માતાપિતા
હમેશાં શ્રી ઠાકોરજીની સેવા ભાવપૂર્વક કરતા હતા. એ
હમેશાં જ્યાં સુધી વતનમાં ઘર આગળ રહેતો ત્યાં સુધીતો
કેટલીક વખત શ્રી ઠાકોરજીનો ભોગ ધરાવવાનો હોય ત્યારે
પોતે કીર્તન કરવા પણ બેસતો. તેનો કંઠ ઘણોજ મધુર
હતો. જપોરના સમયે ગામમાં મંદિરમાં દર્શન કરવાને માટે

પણ હર હમેશ જતો હતો. કેલેજમાં જ્યારે રહેતો ત્યારે જો કે તેનો મુકામ હોસ્ટેલમાં (છાત્રાલયમાં) હતો છતાં પણ દરરોજ શ્રીનટવરલાલ શ્યામલાલની એકાદ વખત પણ ઝાંખી કરવી એવો એણે નિયમ રાખેલો હતો. એનામાં વિદ્યાનો અનુરાગ છતાં પણ હૃદય હમેશાં શુદ્ધ ભાવથીજ ઉભરાયલું હતું. નિરભિમાનિતા એ એના જીવનનું લક્ષ્ય ગિન્દુ હતું. દરરોજ સહાંજે તેના ઘર પાસે વૃદ્ધ વૈષ્ણવો બેસીને ભગવદ્વાર્તા કરતા તેમાં પણ તે કવચિત્ ભાગ લેતો અને જે વિષય ત્યાં ચર્ચાતો તે એક ચિતથી શ્રવણ કરતો હતો. આથી તેનું ચિત્ત હર હમેશ નિર્મળ થતું ગયું, અને ભગવદ્ભાવના અંકુરો દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતા ગયા. આમ છતાં પણ કેલેજના વાતાવરણને લીધે તથા તર્કવિદ્યાના અભ્યાસના પ્રતાપે તેના હૃદયમાં રહેલા શ્રદ્ધાના બીજને નિર્મૂળ કરવાને બુદ્ધિ ગુપ્ત પ્રયત્ન કરતી હતી, પણ જ્યારે જ્યારે પોતાની જન્મ ભૂમિમાં આવતો, અને પિતા-માતાને સેવા પરાયણ થયેલાં જોતો તથા ભગવદ્રસમાં નિમગ્ન બનેલી ભગવદ્દીયોની મંડળીનાં દર્શન કરતો ત્યારે ત્યારે તે શ્રદ્ધાના બીજને ભાવનું સિંચન મળતું અને પુનઃજાગૃત્ થતી. પોતે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના પુષ્ટિ સંપ્રદાય માં છે એ સારી પેઠે જાણતો હતો, પણ આ સંપ્રદાય શા માટે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે તેથી તેમાં જે સેવાની વિધિ અમુક પ્રણાલીથી કરવામાં આવે છે તે શા માટે એવી રીતે

કરવામાં આવે છે એ વિષય ઉપર એને જુસ્મ પ્રકાશની જરૂર હતી. તેના પિતા સામાન્યતઃ બુદ્ધિશાળી તો હતા, પણ કોલેજમાં તર્કવિદ્યામાં પ્રવીણ નિવડેલા આ પુત્રને શાસ્ત્રીય રીતે આ વિષય ઉપર વિવેચન પૂર્વક પ્રકાશ પાડી શકે તેમ નહોતું. આથી કૃષ્ણદાસ આ વિષયોમાં ઘણી વખત એ ગુચવાતો. એવામાં થોડા દિવસમાં એના ગામમાં મહારાજશ્રીની પધરામણી થઈ. આ મહારાજશ્રીની સાથે એક સાંપ્રદાયિક બહુશ્રુત શાસ્ત્રી હતા, અને તેમના તરફથી વૈષ્ણવ ધર્મ એ વિષય ઉપર એક વ્યાખ્યાન આપવાને માટે મોટી ગંભીર જાહેર સભા ભરવામાં આવી હતી. કૃષ્ણદાસને આ બાબતની ખબર પડતાં પોતાના પિતાની સાથે શ્રવણ કરવાને ગયો. તેણે શાસ્ત્રીજી પાસે પોતાની શંકાઓનું નિવારણ કરવાને ઇચ્છ્યું. પણ તે શંકાઓ જાહેર સભામાં નહિ પૂછતાં એકાન્તમાં પૂછવી એવો નિશ્ચય કર્યો તેથી સભામાં તે કંઈપણ વિષય ઉપર બોલ્યો નહિ. સભામાં ગામના તથા બીજા ઘણા લોકોની મેદની ભરાઈ હતી. વખતસર મહારાજ શ્રી પધાર્યા એકલે “ શ્રી ગોવર્ધન નાથકી જય ” નો ધ્વનિ ઉચ્ચનાદે થયો, અને પછી મહારાજશ્રીએ મંગલા ચરણ કર્યું. તે પૂર્ણ થતાં શાસ્ત્રીજીને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરવાનું જણાવ્યું એટલે તેમણે પોતાના વિષય ઉપર

નીચે પ્રમાણે ટુંકમાં વ્યાખ્યાન કર્યું “પૂજ્યપાદ શ્રી આચાર્ય
વર્ય અને ભાગ્યવાન વૈષ્ણવો ! આજે મહારાજશ્રીની
આજ્ઞાથી આપના ગામમાં વૈષ્ણવધર્મનું જાહેર વ્યાખ્યાન
રાખવામાં આવ્યું છે. તો તે વિષય ઉપર હવે હું આપનું
ધ્યાન ખેંચું છું” આ રીતે પ્રારંભ કરીને પોતાના લંબાણ
વ્યાખ્યાનમાં નીચેના સિદ્ધાંતો ચર્ચ્યા. વૈષ્ણવ ધર્મ એટલે
વિષ્ણુના ઉપાસકોનો ધર્મ-વિષ્ણુ એટલે અહિંસાં ફક્ત
વ્યાપક વિષ્ણુ દેવાના નથી, પણ તે તો સાક્ષાત પરબ્રહ્મ
દેવાના છે. બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રિમૂર્તિના
વિષ્ણુ તો ફક્ત સત્વગુણ પ્રધાન છે, પણ આપણે ગુણાતીત
ભાગવાનને ભજવાના છે. વેદના પૂર્વકાણ્ડમાં યજ્ઞો વૈ વિષ્ણુ
કહ્યા છે અર્થાત્ ત્યાં ક્રિયાવિશિષ્ટ બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.
ઉત્તરકાણ્ડમાં એટલે આરણ્યકો તથા ઉપનિષદ્માં તેનો
બ્રહ્મ તરીકે અગર આત્મા તરીકે વ્યવહાર કર્યો છે અર્થાત્
ત્યાં જ્ઞાનશક્તિ વિશિષ્ટ બ્રહ્મની લીલાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં વિશેષ રીતે કર્મ તથા જ્ઞાન એમ
ઉભય શક્તિથી વિશિષ્ટ બ્રહ્મનું પ્રતિપાદન છે. અને શ્રીમદ્-
ભાગવતમાં તે સમ્યક્ રીતે છે આ સર્વમાં પૂર્ણાનંદ રસેશ
બ્રહ્મની તે તે શક્તિઓનું વર્ણન છે પણ બ્રહ્મનું ખરું સ્વરૂપ
તો તૈત્તિરીયોપનિષદ્માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે (રસો વૈસઃ યં
લઢધ્વાનન્દી ભવતિ) રસાત્મક છે. શ્રીમદ્ભાગવતની રાસ

પંચાધ્યાયીમાં પણ શ્રીશુકદેવજી કહે છે કે એ *વિષ્ણુએજ ગોપીઓની સાથે પેતાની કીડા કરી અને જે કોઈ એ કીડાના વર્ણનનું શ્રવણ કરે છે તેના હૃદયના રોગો પણ દૂર થાય છે અને વળી તેનામાં ભગવાનને માટે રતિ ઉત્પન્ન થાય છે. રસશાસ્ત્રમાં શૃંગારરસના** અધિષ્ઠાતા દેવ તરીકે વિષ્ણુ કહ્યા છે. માટે જે પ્રભુ રસ સ્વરૂપ છે, જે સાક્ષાત્ શુચિ-શૃંગાર રસની દેહીખ્યમાન મૂર્તિ છે, જે આનંદ સ્વરૂપે સાકાર છે, અને જે પ્રાકૃત સ્વરૂપે નિરાકાર છે તેજ વિષ્ણુ છે અને એ વિષ્ણુની જે ભક્તિ ભાવે સેવા કરે છે તે વૈષ્ણવ કહેવાય છે. વૈષ્ણવનો ધર્મ પ્રભુની સેવા કરવાનો છે. આ સેવાના તનુજા, વિત્ત અને માનસિક એમ ત્રણ પ્રકાર છે, છતાં પણ માનસી સેવા ઉત્તમ છે, પણ તે સિદ્ધ થવી આવે તેટલા માટે તનુજા અને વિત્તજનો ત્યાગ કરવો નહિ, પણ તે નિરંતર કરવી. સેવા કરીને ભગવાનની પાસેથી કોઈ પણ ફળ માગવાનું નથી. જેમ કર્મમાર્ગમાં ફળની અપેક્ષા સિવાય કર્મ કરવાથી અંતઃકરણની શુદ્ધિ રૂપી ફળ સ્વયં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સેવામાં પણ ફલની

* વિક્રોદિતં વ્રજવધૂ મિરિય વિષ્ણોઃ

શ્રદ્ધાન્વિતોઽનુ શૃણુયાદ થ વર્ણયેદયઃ ।

ભલિં વશં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં

હ્રદ્રોગમાશ્વપહિનો ત્મચિરેરણ ધીરઃ ॥

* * શ્રીમહાપ્રભુજીનું રચેલું સિદ્ધાન્ત મુલાવલી નામનો ગ્રંથ.

આકાંક્ષા રાખવાની નથી. આપણા ધર્મમાં તો સેવાનું
ફળ પણ સેવાજ છે. દયારામભાઈએ ગાયું છે કે—

સેવાનું ફળ સેવા થાસે, ઝડતુ પ્રમાણે મેવારે
સેવા કરશેને પાખંડ ધરશે તે પત્થર કેમ તરશે ?

માટે સેવા એ સાધન રૂપ છે તેમ સાધ્યરૂપ પણ છે.
સેવા પણ વૈષ્ણવોએ ઘણીજ સાવધાનતાથી કરવાની છે.
શ્રી ઠાકોરજીનું સુખ વિચારીનેજ કરવાની છે. તેમને પણ
શીતકાળમાં ઠંડી લાગે છે અને ઉષ્ણકાળમાં ગરમી લાગે
છે એવો ભાવ હૃદયમાં રાખીને સેવા કરવી જોઈએ જ્યાં
સુધી આ ભાવ હૃદય પામ્યો નથી ત્યાં સુધી શ્રી ઠાકોરજી
માટે સ્નેહ થવો જોઈએ તે કદી પણ થતો નથી. ભાવ એ
આ ધર્મમાં મુખ્ય વસ્તુ છે. શ્રુતિ પણ કહે છે કે આ
આત્માની પ્રાપ્તિ પ્રવચનથી, યુદ્ધિ, જ્ઞાન, તપ ઇત્યાદિ
સાધનોથી થતી નથી. પણ ફક્ત જેનું તે આત્મા (લગવાન)
વરણ (અંગીકાર) કરે છે તેનાથીજ તે પ્રાપ્ત થાય છે. પણ
શ્રીઠાકોરજીના વરણમાં ખરેખર અંતરંગ સાધનજો હોય તો
તે પ્રેમમય ભક્તિજ છે. આ માર્ગમાં વસ્તુતઃ કોઈપણ
સાધનો છેજ નહિ જ્ઞાન, તપ, કર્મ ઇત્યાદિ બાહ્ય સાધનો
નું બળ ભગવતપ્રાપ્તિમાં કોઈપણ રીતે ઉપયોગિ નથી, પણ
તેથી પ્રેમમય ભક્તિને પણ સાધનની ગણતરીમાં કોઈ પણ
સ્થાન નથી એવું કદી પણ સમજવું નહિ. ભક્તિની પરા-

કાષ્ટા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાં છે. અરે આ પ્રેમલક્ષણાનું દ્વાર
 સેવા છે. ખરેખરી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ તો ગોપીજનોએજ
 કરી છે માટે ભગવદ્દીયો તેમને “ ગોપી પ્રેમકી ધ્વજ ” એમ
 કહે છે માટે વૈષ્ણવધર્મનું પરમ રહસ્ય સેવામાંજ છે, અને
 તે આચરવામાં વૈષ્ણવોએ યથાશક્તિ કર્તવ્યપરાયણ થવું
 જોઈએ ” આ રીતે પોતાનું વ્યાખ્યાન કરીને તાળીઓના
 અવાજ વચ્ચે શાસ્ત્રીજીએ પોતાની બેઠક લીધી. પછી મહા-
 રાજશ્રીએ પણ પ્રમુખ સ્થાનેથી ટુંક ઉપસંહાર કર્યો અને
 સભા વિસર્જન થઈ. કૃષ્ણદાસના મનના કેટલાક ગુંચવારા
 શાન્ત થયા હતા. કેટલીક શંકાઓનું નિવારણ શાસ્ત્રીજીના
 વ્યાખ્યાનથી થઈ તો ગયું, છતાં પણ શાસ્ત્રીજી સાથે પરિ-
 ચય કેળવવા તથા તેમને પોતાના સાંપ્રદાયિક અધ્યયનમાં
 માર્ગદર્શક બનાવવાને તેની ઇચ્છા થઈ તેથી સભાજનો
 ઉઠતાં તે શાસ્ત્રીજી પાસે ગયો અને તેમને “ જયશ્રીકૃષ્ણ ”
 કહ્યા. શાસ્ત્રીએ આ યુવકના જયશ્રીકૃષ્ણ હૃદયનાં ઉદ્વાસ
 પૂર્વક ઝીલ્યા. થોડીવાર પછી કૃષ્ણદાસ બોલ્યો “ શાસ્ત્રીજી
 મારા મનમાં કેટલીક શંકાઓ છે. જો આપની ઇચ્છા હોય
 તો હું તેનો ખૂલાસો આપની પાસે કરાવવા માગું છું.
 આપને અનુકૂળ સમય કયો હશે ? ”

શાસ્ત્રીજી “ ભાઈ, આપના મનમાં ધર્મતત્ત્વની આ
 ટલી જણાસા છે તે જાણીને હું ઘણોજ પ્રસન્ન થયો છું

તમારી જે શંકાઓ છે તે તમે ખુશીથી વિના સંકોચે પ-
છજો અને હું મારાથી બની શકશે તે પ્રમાણે તેના ખુલાસા
આપીશ—તમને આવતી કાલે બપોરના બાર વાગ્યાનો સમય
અનુકૂળ થશે ? ”

કૃષ્ણદાસ “હાજી, તે સમયે હું આપના મુકામ ઉપર
આવીશ ”

શાસ્ત્રી—“બહુ સારું, પણ તમારું નામ શું ? ”

“ મારું નામ કૃષ્ણદાસ ? ” કૃષ્ણદાસે કહ્યું.

“ તમારા પિતાનું નામ શું ? ” શાસ્ત્રીએ કંઈક
ઉત્સુકતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

“ મારા પિતાનું નામ હરિદાસ છે. તે આ ગામમાં
નેસ્તીની દુકાન કરે છે. કૃષ્ણદાસે ઉત્તર આપ્યો.

“ તમારા પિતાનું નામ હરિદાસ છે ? ” બાણે
કંઈક આશ્ચર્યથી શાસ્ત્રીજીએ ઉત્તર કર્યો. “હરિદાસને તો
હું સારી રીતે ઓળખું છું. તે તો ચુસ્ત વેણુવ છે. અમારા
મહારાજશ્રીના તે સેવક છે. અને અમારી પાસે વારંવાર
આવે છે, તમારી શંકાઓના ખુલાસા હરિદાસ આપવાને
પણ સમર્થ છે ”

કૃષ્ણદાસ “ હાજી, હું બાણું છું કે મારી શંકાના
ખુલાસા મારા પિતા કરી શકે એમ છે, છતાં પણ એ
મારા વડિલ પિતા હોવાથી હું જેટલી છુટથી આપને
પ્રશ્ન કરી શકું તેટલી છુટથી એમની આગળ નજ કરી શકું.

વળી તેઓ શાસ્ત્રીયરીતિથી મારી શંકાનું નિવારણ કદાચ ન કરી શકે. માટેજ આપની પાસે આવવાને હું પ્રેરાયો છું.

“ ભાઈ આપનો અભ્યાસ ક્યાં સુધી છે ? શાસ્ત્રીએ ગંભીરતાથી પૂછ્યું

“ શાસ્ત્રીજી, હું અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાં જૂનીઅર બી. એ વર્ગમાં અભ્યાસ કરું છું. ત્યાં અમારે સંસ્કૃત ભાષા શીખવાની હોય છે, પણ ખાસ કરીને કાવ્યો તથા નાટકો અગર ઉપનિષદ તથા કવચિત વેદાન્તનું તત્ત્વજ્ઞાન હોય છે.” શાસ્ત્રીજીને કૃષ્ણદાસ જેવા ઉછરતા યુવકને સંપ્રદાય સંબંધીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થઈ છે એમ જાણીને તેમના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં. મુખ ઉપર પ્રસન્નતા દર્શાવતાં શાસ્ત્રીએ પૂછ્યું “ તમે કયા વિષય ઉપર શંકા કરવા માંગો છો ? ”

કૃષ્ણદાસ “ શાસ્ત્રીજી મારી શંકાઓ પ્રતિવાદી તરીકેની થશે નહિ. પણ આ માર્ગનું રહસ્ય જાણવાની ઇચ્છા રાખનાર જ્ઞાસુની થશે, ખરી રીતે મારી શંકાઓજ નથી, પણ તે માત્ર જ્ઞાસાના પ્રશ્નોજ છે. હું આવતી કાલે તો આપની પાસે ફક્ત પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ? તે ઉપરજ કંઈક જાણવા માગું છું ”

“ બહુ સારું. ભલે આવજો ” એમ શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું એટલે કૃષ્ણદાસ “ જયશ્રીકૃષ્ણ કહીને ગૃહપ્રતિ પાછા વળવાને ત્યાંથી છુટો પડ્યો.

પરિચ્છેદ ૨ જો

પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?



જે દિવસે નિયમિત સમય થતાં કૃષ્ણદાસ ઘેરથી જમી પરવારીને શાસ્ત્રીજીના ઉતારે આવી પહોંચ્યો. ખબર કહાડતાં જણાવવામાં આવ્યું કે શાસ્ત્રીજી પણ પ્રસાદ ભોજનથી પરવાર્યા છે અને તે એક જુદી ઓરડીમાં ગાદી તકીઆને અટેલીને હાથમાં

એક પુસ્તક લઈને બેઠા છે. આથી કૃષ્ણદાસ શાસ્ત્રીજીની પાસે ગયો અને ત્યાં જઈને તેમને પ્રસન્ન વદનથી જયશ્રીકૃષ્ણ કયાં. શાસ્ત્રીજીએ પણ તેટલી પ્રસન્નતાથી તે સ્વીકાયા. કૃષ્ણદાસે શાસ્ત્રીજીની સામે પોતાની બેઠક પ્રથમ લીધી પણ શાસ્ત્રીજી સન્માન પૂર્વક તેમને પોતાની સાથે બેસાડ્યા અને થોડીકવાર પછી કૃષ્ણદાસને પ્રસંગ કહાડવાને સૂચવ્યું.

કૃષ્ણદાસે પૂછ્યું “શાસ્ત્રીજી, મારો પ્રશ્ન શો છે તે મેં ગઈ કાલે જણાવી દીધો છે. મારી ઘણી ખરી શંકાઓ તો તમારા વ્યાખ્યાનથી દૂર થઈ છે પણ એક સવાલ મારા મનમાં ઘણા વખતથી ઘોળાયા કરે છે અને તે એ છે

કે “પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ? અને શામાટે એ માર્ગની સ્વતંત્ર આવશ્યકતા શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીને જણાઇ હશે ? ”

શાસ્ત્રી—કૃષ્ણદાસ, તમે પ્રશ્ન ઘણો સારો પુછ્યો છે કારણકે હાલમાં આ શબ્દના અર્થ સંબંધી સમાજમાં ઘણીજ અજ્ઞાનતા જણાય છે. જ્યાં સુધી સમાજ આ શબ્દના અર્થથી અજ્ઞાત છે ત્યાંસુધી આ સંપ્રદાયનું રહસ્ય શું છે ? તેનું સાહિત્ય કેટલું ઉત્તમ છે ! તેમાં સ્થિત રહેલા ભક્ત જીવે સેવાનું સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે તે સર્વથી એ અજ્ઞાતજ રહેવાના એટલુંજ નહિ પણ આ સંપ્રદાય ઉપર તેઓ કેટલાક હીન અને નિર્દય આક્ષેપો પણ કરવાનાજ માટે તમે આ પ્રશ્ન સારો પુછ્યો છે. હવે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સાવધાનતાથી શ્રવણ કરો. પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ? એ વિષે શ્રીમહાપ્રભુજીએ “પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યાદા નામનો” ગ્રંથ રચેલો છે તથા શ્રીહરિરાયજીએ “પુષ્ટિમાર્ગ લક્ષણાનિ” એ ગ્રંથ પણ બનાવ્યો છે તેમાં આનો અર્થ સ્પષ્ટ કર્યો છે. પુષ્ટિનો અર્થ ભગવાનનો અનુગ્રહ થાય છે. જે માર્ગમાં ભગવાનનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરાય છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે. એક વખત ડાશી-નિવાસી પુરુષોત્તમદાસ નામના વૈષ્ણવે શ્રીગુસાઇજીને પ્રશ્ન કર્યો હતો કે “કૃપાનિધિ પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદા માર્ગમાં કંઈ ફેર છે ? ” ત્યારે શ્રીગુસાઇજીએ ઉત્તર આપ્યો “ હા, મર્યાદામાર્ગમાં સાધન અને ક્રિયા,

કર્મખળા અને કર્મફળની અપેક્ષા મુખ્ય હોય છે, જ્યારે પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્નેહપૂર્વક પ્રભુની સેવા મુખ્ય હોય છે. આ માર્ગમાં ભગવદ્દીયોનો સત્સંગ કરવો જોઈએ અને તેમનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ તથા નિઃસાધનપણું હોવું જોઈએ. લૌકિક તથા વૈદિક કર્મો તો માત્ર લોકને દેખાડવાનેજ કરવાનાં હોય છે. આ દુનિયામાં ત્રણ પ્રકારના જીવો છે. પ્રવાહી, મર્યાદા અને પુષ્ટિ. આ ત્રણ પ્રકારની સૃષ્ટિ પરાપૂર્વથી ચાલતીજ આવે છે. પ્રવાહી જીવો સ્વાર્થ-પરાયણ હોય છે અને તેઓ પારકાને પીડા રૂપ હોય છે. સામાન્ય રીતે તેઓ આસુર યોનિના કહેવાય છે તેઓ ધર્મથી તદ્દન વિમુખ છે. સંસારના મોજશોખ તથા સુખો મેળવવાનેજ તેમની સઘળી શક્તિઓનો વ્યય થાય છે. ભગવદ્ગીતામાં જે આસુરી સંપદનું વર્ણન કરેલું છે તે આ જીવોમાં વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. તેઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં અને પારકાઓને પીડવામાંજ પ્રવીણ હોય છે. આવા જીવો આ સંસારની લક્ષ્યચારાશીમાં વારંવાર જનનીના જઠરમાં જન્મ લે છે અને મૃત્યુને વશ થાય છે. અન્ય પ્રકારના જીવો દેવી કહેવાય છે. તેના મર્યાદા અને પુષ્ટિ એવા બે ભેદો હોય છે. મર્યાદા જીવો આ સંસારના સુખને ક્ષણિક ગણી આત્મ કલ્યાણ સાધવાને સર્વથા તત્પર હોય છે. તેઓ લોકહિતમાં પણ રમ્યા પમ્યા રહે છે. દેવી સંપદના ઘણા ખરા ગુણો તેમનામાં વિકાસ પામેલા હોય

છે. તેઓ દુનિયામાં પોતાના સ્વાર્થની વાત કરતા નથી. તેમને ઐહિક સુખની એપણા હોતી નથી. દુન્યવી સત્તા, કીર્તિ, ભોગ વિલાસ ઇત્યાદિ પ્રતિ તેમના ચિત્તનું આકર્ષણ હોતું નથી. તેઓ યજ્ઞ યાગાદિકમાં, તપઃ તથા જ્ઞાન ઇત્યાદિ સાધનોમાંજ મગ્ન રહે છે અને તે દ્વારા બ્રહ્મના માર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે. પુષ્ટિ માર્ગીય જીવો આથી પણ કંઈક ઉચ્ચતર છે; તેમનામાં પણ મર્યાદા માર્ગીય જીવોની માફક દૈવી સંપદના ગુણો છે, તેમ ઐહિક તથા પારલૌકિક કોઈ પણ વિષયની વાંછાઓ હોતી નથી. છતાં તેમનો મર્યાદા માર્ગીય જીવોથી ભેદ છે કારણ કે મર્યાદા માર્ગીય જીવો સાધનો દ્વારા બ્રહ્મમાર્ગમાં પ્રવેશ કરે છે, પણ પુષ્ટિ માર્ગીય જીવ તો ફક્ત ભગવાનના પ્રેમ બળ ઉપરજ ઝળુમે છે. તે જ્ઞાન ઇત્યાદિ સાધનનો ઉપયોગ કરતો નથી પણ શુદ્ધ પ્રેમથીજ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રભુ માટેના પ્રેમથીજ પ્રભુનો અનુગ્રહ અગર કૃપા મેળવે છે. જ્યાં પ્રેમ ભક્તિથી પ્રભુના અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરાય છે તે પુષ્ટિ માર્ગ છે. કેમ કૃષ્ણદાસ હવે તમે પુષ્ટિ માર્ગ શબ્દનો અર્થ સમજ્યા કરી ?

કૃષ્ણદાસ—હાજી, એ શબ્દનો અર્થ તો હું સમજ્યો પણ આપે જે આ અર્થ કહ્યો તેને માટે કોઈ માર્ગીય અંથોનું પ્રમાણ આપો તો આ અર્થ માટેની મારી શ્રદ્ધા કંઈક બલવતી થાય !

શાસ્ત્રી—કૃષ્ણદાસ, તમારા જેવા બુદ્ધિશાળી યુવક પ્રમાણેની અપેક્ષા રાખે તે સ્વાભાવિક છે, માટે તમને આ માટે થોડાંક પ્રમાણે આપીશ.

બુદ્ધિ સાંભળે પ્રથમ હું તમને શ્રી મહાપ્રભુજી વિરચિત તત્ત્વદીપ નિબંધના ભાગવતાર્થ પ્રકરણમાંથી પ્રમાણ આપીશ. ત્યાં કૃષ્ણાનુગ્રહરૂપા હિ પુષ્ટિઃ એમ કહ્યું છે. પોષણનો અર્થજ અનુગ્રહ થાય છે.

પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદા અંતમાં

મક્તિમાર્ગસ્ય કથનાત્પુષ્ટિરસ્તીતિ નિશ્ચયઃ ।

“ ભક્તિ માર્ગના કથનથી પુષ્ટિ છે એમ નિશ્ચય થાય છે.

શ્રી આણુભાષ્યના તૃતીય સ્કંધના તૃતીય પદના યોગ-ણત્રીશમા સૂત્રમાં પણ આ વિષયે કહ્યું છે.

કૃતિમાધ્યં માધનં જ્ઞાનમક્તિરૂપં શાસ્ત્રેણ બોધ્યતે તાભ્યાં વિહિતાભ્યાં મુક્તિઃ મર્યાદા । તદ્રહિતાનામપિ સ્વ-રૂપબલેન સ્વપ્રાપ્તિ પુષ્ટિઃ ઇતિ ઉચ્યતે ॥

કૃતિથી સાધ્ય જ્ઞાન ભક્તિ રૂપ સાધન શાસ્ત્રથી સમ-જાય છે, અને તે સાધનો કરવાથી મુક્તિ મળે છે પણ તે સાધનો સિવાય પ્રભુના સ્વરૂપ બળથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય તેને પુષ્ટિ કહે છે.

આ રીતનો અર્થ શ્રી મહા પ્રભુજીએ તેમના અનેક અંશોમાં કર્યો છે પણ વિસ્તાર લેવને લીધે તેનો અવતર-

ભુથી ઉદ્દેશ કરવો યુક્ત નથી, માટે હું અહિંઆં તમને બીજા ઉતારા આપતો નથી. પણ તમારે પોડશ ગ્રંથો આ માટે ખાસ જોવા.

કૃષ્ણદાસ—શાસ્ત્રીજી, શ્રી મહાપ્રભુજીના ગ્રંથોમાંથી આ અર્થ હશે તે માટેની મને કોઈ પણ શંકા નથી, પણ જે પ્રભુના અનુગ્રહનો સિદ્ધાંત અહિંઆં કહેવામાં આવે છે તેમાં શ્રુતિનું કોઈ પ્રમાણ હોય તો એકાદ આપશો ?

શાસ્ત્રી—વાહ કૃષ્ણદાસ; તમે પણ ઠીક મારી પરીક્ષા લેવા માંડી. શ્રુતિમાં પણ અનેક પ્રમાણો છે, પણ તમને એકાદ અત્યારે બસ થઈ પડશે. તો જુઓ સાંભળો માણુ-કથોપનિષદમાં શ્રુતિ વચન છે કે,

નાયમાત્મા પ્રવચનન લભ્યઃ ન મંધયા ન બહુના શ્રુતેન ।
યમેવૈષાં વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વિવૃણુતે તનુંસ્વામ્ ।

આમાં કહે છે કે જેને આત્મા (બ્રહ્મ) વરણ કરવા ઇચ્છે છે તેને પોતાના તનુનું દાન પોતે કરે છે અન્યનું નહિ. આથી આ શ્રુતિમાં ભગવાનના અનુગ્રહનો સિદ્ધાંત કહેલો છે.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ ભગવાન અર્જુનને કહે છે
“ મન્વિત્તઃ સર્વદુર્ગાણિ મત્પ્રસાદાત્તરિજ્યતિ મારામાં તું ચિત્ત રાખ અને મારી કૃપાથી (અનુગ્રહથી) સર્વ મુશ્કેલીઓ તરી જઈશ. આ અનુગ્રહનો માર્ગ શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં

દર્શાવેલો છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેનેજ દેવી જીવોના ઉદ્ધાર માટે પ્રકટ કરીને પ્રકાશમાં મૂક્યો છે. સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શર્ણવ્રજઃ । એ શ્લોક પણ આજ સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદન કરે છે. તમારી જાણાસા હોય તો આ શ્લોક ઉપર શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ન્યામાદેશ ગ્રંથ રચ્યો છે અને તેના ઉપર શ્રીગુસાંઈજીએ વિવરણ કર્યું છે તે ખાસ જોવું કારણ કે તેમાં પુષ્ટિ ” શબ્દનું વિવેચન છે.

કૃપણુદાસ—આપે કહ્યું કે પુષ્ટિમાર્ગમાં કાંઈપણ સાધનો હોતાં નથી, તો પછી ત્યાં કૃણ શું ? વેદમાં જેમ ચાર પુરુષાર્થ કહ્યા છે તેવા અહિંઆં ખરા કે નહિ !

શાસ્ત્રી—કૃપણુદાસ, ગઈ કાલે સાંજે આપેલા વ્યાખ્યાનમાં મેં જણાવ્યું હતું કે આ માર્ગમાં વૈદિક જ્ઞાનાદિ સાધનો નથી, પણ સત્સંગ, સેવા, પ્રભુ માટેનો પ્રેમ એ તો અવશ્ય જોઈએ. પણ આ ખરી રીતે સાધનકોટિમાં ગણી શકાશે નહિ. જો એમને સાધનો ગણવાનો આગ્રહ કરવામાં આવે તો હું જણાવીશ કે બાહ્ય સાધનો નથી પણ અંતરંગ સાધનો છે.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ જેવા લોકવેદમાં પુરુષાર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે તેમ આ માર્ગમાં પણ છે પણ અહિંઆં તેનું સ્વરૂપ જૂદું છે. અહિંઆં તો સર્વ સ્થાનમાં અને સર્વકામમાં શ્રી વ્રજેશ્વરની સેવા કરવી એ ધર્મ છે

પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે માટે નૈશ્ચિન્ય એ આ માર્ગમાં અર્થ છે. ભગવાનના દર્શનની કામના એ કામ મનાય છે અને શ્રીમદ્ ગોકુલેશ્વરનું સદાસર્વદા સ્મરણ કરવું એ મોક્ષ છે.

કૃષ્ણદાસ—આ માર્ગમાં પ્રકરણોની સમજ કેવી રીતે ચઢણ કરવાની હશે, વાર ?

શાસ્ત્રી—જુઓ પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલ એ ચાર સામાન્યતઃ પ્રકરણો છે. પણ આ માર્ગમાં પ્રભુનું વૅણુ ગીત એ પ્રમાણ છે. રસાત્મક અને લીલાત્મક પ્રભુ એ પ્રમેય છે. સર્વાત્મભાવરૂપ વિપ્રયોગ (વિરહ) એ સાધન છે અને અલૌકિક રસામર્થ, સાયુજ્ય અને ભગવદ્દેવક સ્થિતિ એ ત્રણ ફળ છે.

કૃષ્ણદાસ—શાસ્ત્રીજી, પુષ્ટિમાર્ગનો ખાસ મર્મ શો.

શાસ્ત્રી—કૃષ્ણદાસ, પુષ્ટિમાર્ગના મર્મ વિષે જાણવું હોય તો શ્રીહરિરાયજીનો પુષ્ટિપથ નામનો ગ્રંથ જોવો એમાં પુષ્ટિમાર્ગનાં દશ મર્મો દર્શાવ્યાં છે. અહિં આં તે મર્મોનું હું ટુંકમાં સૂચન કરીશ.

જુઓ વૃત્રાસુરચતુઃ શ્લોકો ઉપર પુષ્ટિમુક્તિવિગ્રતિ નામના શ્રીપુરુષોત્તમજીનો લેખ—આ ચતુઃશ્લોકીના પ્રથમ શ્લોકમાં ધર્મ, બીજામાં અર્થ અને ત્રીજામાં કામ અને ચોથામાં મોક્ષ—એમ ચાર પુરુષાર્થો પુષ્ટિની રીતિથી વર્ણવ્યા છે.

૨. જુઓ સેવાફલ ઉપર શ્રીમહાપ્રભુજીનું વિવરણ.

૧ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીનો દૃઢ આશ્રય કરવો.
 ૨ શ્રીકૃષ્ણની સેવા નિરન્તર કરવી એ બીજું મર્મ છે.
 ૩ દૌકિક અને વૈદિકનો ત્યાગ કરીને પ્રભુને શરણે જવું.
 એ ત્રીજું મર્મ.

૪ દીનતાની પ્રાપ્તિ એ ચોથું મર્મ છે.

૫ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે ભાવોદ્બોધ એ પાંચમું મર્મ છે.

૬ શ્રીબ્રજસીમન્તિની-ગોપીજનોનો ભાવ ભગવદ્દીયોએ
 મેળવવો એ છઠું મર્મ છે.

૭ પ્રભુના ગુણગાન એ સાતમું મર્મ છે.

૮ શ્રીહરિના નામના માહાત્મ્યની સ્તુતિ થવી એ
 આઠમું મર્મ છે.

૯ ભગવદ્ વાક્ય માત્રમાં નિષ્ઠા રાખવી એ નવમું
 મર્મ છે.

૧૦ ભગવાનમાં સર્વકાળે વિશ્વાસ દૃઢ રાખવો એ
 દશમું મર્મ છે.

આ મર્મોનો ક્રમ છેલ્લેથી લેવાનો છે, અર્થાત્ પ્રથમ
 ૧૦ મું મર્મ સિદ્ધ થાય પછીથી નવમું, પછીથી
 આઠમું એ રીતે આ દરેક મર્મોનાં પરસ્પર કારણ કાર્યનો
 સંબંધ છે. એક મળે સિદ્ધ થાય એટલે અન્ય થશે.
 આટલાં મર્મો જેનામાં સિદ્ધ થયાં તેજ ખરો પુષ્ટિ માર્ગીય
 જીવ છે એમ કહી શકાય.

કૃષ્ણદાસ—શાસ્ત્રીજી, અત્યાર સુધી હું બીજા લોકોની માફક એમ જાણતો હતો કે પુષ્ટિ માર્ગ એટલે ખાઇ પીને તાજા થવાનો માર્ગ હશે. અમારી કોલેજમાં જ્યારે જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ એકઠા મળીને આપણા માર્ગની ચર્ચા કરતા ત્યારે તેઓ પુષ્ટિ માર્ગને પુષ્ટ થવાનો અર્થાત જાડા થવાનો માર્ગ એવી રીતે કહેતા. અને તે લોકોના વિચારો મારામાં પણ સંસર્ગ દોષને લીધે ઘુસી ગયા હતા. પણ આજે તમે મારી તે વિષેની જ્ઞાન્તિ ટાળી છે અને તેથી મને સત્ય વસ્તુ શું છે તે સમજાઇ છે.

શાસ્ત્રીજી—કૃષ્ણદાસ, મેં તમને પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે લોકોમાં આ વિષયની ઘણીજ અજ્ઞાનતા છે તેનું મુખ્ય કારણ પ્રાચીન વિદ્યાનો પ્રભાવ છે. પણ તમારા જેવા વિદ્વાનો જો આ માર્ગનું રહસ્ય સમજતા થશે તો નવયુગ વકેને એ જામ જાળમાં સપડાતાં જરૂર બચાવી લેશે. પુષ્ટિ માર્ગ એ શબ્દ વિષેનો જામ પહેલાં પણ લોકમાં હતોજ. પણ શ્રી મહાપ્રભુજીએ આ શબ્દનું રહસ્ય કૃષ્ણ ચૈતન્યની આગળ ખુલ્લું કર્યું હતું. તેનો પ્રસંગ ૮૪ વૈષ્ણવની વાર્તામાં આવેલો છે. તે પ્રસંગ આ પ્રમાણેનો છે. એક દિવસ શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજી મથુરામાં પધાર્યા ત્યારે પ્રભુદાસ જલોટા નામના આપના સેવક સાથે હતા. શ્રી મહાપ્રભુજી ચમુનાજીમાં સ્નાન કરીને વિશ્રાન્ત ઘાટ ઉપર બિરાજ્યા

હતા, તે વખતે પ્રભુદાસ અને બીજા બે ચાર વૈષ્ણવો પણ બેઠા હતા. એટલામાં કૃષ્ણદાસ ચૈતન્યના સેવક રૂપ સનાતન શ્રી આચાર્યજીનાં દર્શન કરવાને આવ્યા તેમણે પ્રભુદાસ વગેરેને જોઈને શ્રી આચાર્યજીને પૂછ્યું “ આ કેણુ છે ? ” ત્યારે આપે ઉત્તર આપ્યો કે એ અમારા સેવકો છે. ત્યારે રૂપ સનાતને ફરીથી પૂછ્યું કે એ આવા દુર્બળ કેમ દેખાય છે ? શ્રી મહાપ્રભુજીએ જણાવ્યું-મેં એમને ઘણીએ ના પાડી છે કે તમે આ માર્ગમાં પડશો નહિ. છતાં તેઓ આ માર્ગનો ત્યાગ કરતા નથી, અને તેથીજ અત્યારે એમનાં કર્મનાં ફળ એ ભોગવે છે. ” રૂપ સનાતનનો આ વાતનો કોઈ પણ મર્મ સમજ્યા નહિ. તેથી ચૂપ રહ્યા, અને શ્રી મહાપ્રભુજીને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાને ગયા.

કેટલાક દિવસો પછીથી રૂપસનાતનનો એક સોબતી જગન્નાથ પૂરી ગયો ત્યાં કૃષ્ણ ચૈતન્ય તેને મળ્યા. કૃષ્ણ ચૈતન્યે રૂપ સનાતનને શ્રી મહાપ્રભુજીની હકિકત પૂછી ત્યારે તેણે કહ્યું “ મેં વિશ્રાન્તિ ઘાટપર શ્રી મહાપ્રભુજીના દર્શન કર્યા હતાં, તે વખતે રૂપસનાતને એમના સેવકોને જોઈને પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું “ હું શું કરું મેં તેમને આ માર્ગમાં પડવાને ના કહી હતી. છતાં તેઓ આવ્યા છે અને તેથી તેનું ફળ તે ભોગવે છે. ” કૃષ્ણ ચૈતન્ય તો

આ સાંભળતાંજ મૂર્છામાં પડી ગયા. કારણ કે તેમણે શ્રી મહાપ્રભુજીના વાક્યનો મર્મ જાણી લીધો હતો. આનો મર્મ એટલોજ છે કે આ માર્ગ પ્રભુ માટે તાપ કલેશનો છે. પ્રભુની પ્રાપ્તિ કેમ થાય તેને માટે વિરહ લોગવવાનો છે અને તેથીજ ખરા ભકતો તો વિરહ દશાને લીધે પોતાની કાયાને કૃશ અને અત્યન્ત દુર્બળ બનાવે છે. આ માર્ગમાં 'આઈ' પાને તાજા થવાનું નથી, પણ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે વિરહ, તાપ અને કલેશ કરવાનો છે. જો વિરહ ખરાખરા થાય તોજ પ્રભુનો આનંદ મેળવી શકાય છે. કૃષ્ણદાસ આ વિષય ઉપર મારે જે કહેવાનું હતું તે ટુંકમાં તમને જણાવું. હવે આ વિષે કોઈ પણ વધુ શંકા છે ?

કૃષ્ણદાસની સર્વ શંકાઓનું નિવારણ થઈ ગયું હતું તેથી તે ઘણોજ પ્રસન્ન થયો. શાસ્ત્રીજીની સાથે પ્રશ્ન કરવામાં અને તેના ઉત્તર સાંભળવામાં તેને ઘણોજ રસ પડવા માંડ્યો હતો, તેણે હજુ વધુ વખત સુધી મળેલી તકનો લાભ લેવાને ઇચ્છ્યું, પણ એટલામાં ખિરસામાંથી ઘડીઆળ કાઢી અને તેમાં જુએ છે તો લગભગ બે વાગી ગયા હતા. તેથી તેણે શાસ્ત્રીજીને વિશેષ તરદી આપવાનું સુલત્વી રાખ્યું, કારણ કે તેને તે દિવસે રા. વાગ્યાના સુમારે પોતાના મિત્રને મળવા જવાનું હતું. આથી શાસ્ત્રીજી પાસે રજા માગતાં તે બોલ્યો “ શાસ્ત્રીજી, મેં આપને આજે

ઘણી તસ્દી આપી છે તો ક્ષમા આપશો. પણ આજે તમે ખરેખર મારા ઉપર કંઈ નવીનજ પ્રકાશ નાખ્યો છે. મારી આ માર્ગનું સાહિત્ય અવલોકવાની અભિરુચિને આપે ઉત્તેજિત કરી છે એટલુંજ નહિ પણ પોષીપણુ છે. આને માટે હું આપનો ઘણો ઉપકૃત છું.”

શાસ્ત્રી “ નહિ કૃષ્ણદાસ, ધર્મ વિષયની ચર્ચામાં ઉપકાર માનવાનો હોયજ નહિ. માર્ગના જ્ઞાનના જ્ઞાસુને યોધ કરવા તે તો અમારા જેવા શાસ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. તમારા જેવા જ્ઞાસુની સાથે વાતો કરવાથી અમને પણ ઘણું જ જાણવાનું મળે છે ” કૃષ્ણદાસે છેવટે નમ્રતાથી પ્રણામ કર્યા અને “ જયશ્રી કૃષ્ણ ” કહીને શાસ્ત્રીથી છુટો પડ્યો અને મિત્રના ગૃહ તરફ પ્રયાણ કર્યું. જતાં જતાં તે મન સાથે બોલ્યો “ ખરેખર આ માર્ગનું રહસ્ય ઘણું ગૂઢ છે. પણ અત્યારે એ રહસ્ય ઉકેલવાની જ્ઞાસા કેનામાં છે ? લોકો કહે છે કે આચાર્યો યોધ આપતા નથી ? પણ આમાં લોકનો દોષ છે. પાત્ર વગર યોધ કેને આપવો ? લોકોમાં જ્યાં સુધી સ્વધર્મનાં ગૂઢ મર્મો તથા જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ભાવના સ્વતઃ સ્ફુરે નહિ, ત્યાં સુધી તેમને પ્રયોધવાના પ્રયત્નો વ્યર્થ છે. ”

પુષ્ટિમાર્ગનાં દશ મર્મો.

૫૬—રાગ.

પુષ્ટિ માર્ગનાં મર્મો દશ જાણીને નિત્ય આચરણુ કરી
 હૃદે વિચારો
 તેા તેને વશ થાયરે શ્રીહરિ પ્રેમની વેલડી ત્યાંહાં વિસ્તારે ૧
 પ્રથમ એક મર્મ શ્રી મહાપ્રભુજી જાણવા વિશ્વાસ દઢ
 કરી વચન પાળે
 અવર સાધન સૌ લૌકિક કામના એની કૃપાવિના ફલ ન માણે. ૨
 બીજો મર્મ તે કેવલ શ્રીગુરુવાક્ય વિશ્વાસે આચરણુ કરવું
 જે જે વાણી શ્રીવદ્ધણે ઉચરી તે તે વિચારીને મન ધરવું ૩
 ત્રીજો મર્મ શ્રીકૃષ્ણના નામનો માહાત્મ્ય દઢ થયું એ
 સકલ સાર
 અનેક પ્રકારના ધર્મો કોઈ ઉચરે કોટિમાં અંશ તે નાહિ જાણે ૪
 ચોથો મર્મ વિશ્વાસ આણી કરી પ્રભુજી કરશે તે અતિ રૂઢુ
 રાધિકા રમણ શ્રીમજ્જિહારિ હરિભજન કરવું અન્ય
 જાણી કુડું ૫
 અવરસાધન પ્રભુ સકલરૂપે કરી અનંત રસાત્મક સહારે જાણે
 નિત્યહરિ સાંવરો અનંત રૂપેકરી નિત્યલીલા પ્રભુ નિત્યમાણે ૬

પાંચમો મર્મ શ્રીકૃષ્ણ શરણાગતિ લોક વૈદિક પરિત્યાગ ભાવે
 નિરપેક્ષ ભાવ સરવે વિષે રાખીએ ત્યારે શ્રીકૃષ્ણને હ્યારે આવે ૭
 છઠો મર્મ તે કેવલ નાથનો સર્વ પરિત્યાગ ગુણગાન કરીએ
 ગાન દ્વારા કરી સકલ લીલા ખરી શ્રીવ્રજનાથને હૃદયે ધરીએ ૮
 સાતમો મર્મ તે અંતરીય સેવા વ્યસનાત્મક થઈ વ્રજમાંડુ ફરવું
 ભાવાત્મક વપુ તાંડુરે પોતાતણું સખીભાવે સર્વ જાણી વરવું ૯
 આઠમો મર્મ કિંકારસ ભાવના અંતરમાંડી અનુભવ કરવો
 જ્યમજ્યમ સખી સંગે કીડેરે શામળો ત્યમત્યમ રસ
 મનમાંડુ ભરવો ૧૦

નવમો મર્મ દ્વિતીય દલભાવના તાપ કલેશ મનમાંડુ લાવે
 વિરહથી વ્રજતણા ભક્તની ભાવનાએ દશાને વિપ્રયોગ કહાવે. ૧૧
 દશમો મર્મ તે દીનતા ભાવના હૃદે સર્વ ભાવ કરી
 દુઃખ આણે.

અનેક સાધન નાનાવિધ તણું છે ઘણું પણ કૃષ્ણ કૃપા
 વિના ફલ ન માણે. ૧૨

એ દશ મર્મ જે ગાયને અનુભવે તેને શ્રી કૃષ્ણ આધીન થાએ.
 શ્રી મહાપ્રભુએ નિપટ કરૂણા કરી આપના દાસની
 ખાંડુ સાહે. ૧૩

(કીર્તન રત્નાકર.)

કુહણ શબ્દોના અર્થ—પ્રેમની વેલડી=પ્રેમ રૂપી વેલી. અવર= બીજાં. કાટિ=કરોડ. કુકુ=ખરાબ. સાંવરો=શામળો પ્રભુ. ભગવાન સ્યામ કહેવાય છે. ઐ સ્યામ વિશેષણનું અપભ્રંશ સાંવરો છે. નિર- પેક્ષભાવ=કાંઈપણ જાતની આશા સિવાયનો ભાવ. વ્યસનાત્મક=વ્યસ- નરૂપ. વ્યસન ઐ જ્ઞેહની ઐક દશા છે. દયારામે ઐમના ભક્તિ પોપણમાં પ્રેમલક્ષણાભક્તિના સ્નેહ, આસક્તિ, વ્યસન અને તન્મ- યતા ઐવા ચાર ભેદો વર્ણવ્યા છે. ભક્તને જ્યારે પ્રભુ સિવાય ઐક ક્ષણ પણ રહી શકાય નહિ એટલો જોવા વિપ્રયોગ થાય ત્યારે વ્યસના- વચ્ચે થઈ છે ઐમ કહી શકાય. જેમ માણસને જળમાંથી ઐક ક્ષણ વારને માટે પણ જલાર કાઢવામાં આવે તો તે જીવી શકતું નથી. શ્રી મહાપ્રભુજીએ “ ભક્તિ વર્ધિની ત્રથમાં સ્નેહ, આસક્તિ અને વ્યસન ઐ ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે.

“ દ્વિતીય દલાત્મક ” રમરૂપ પ્લહ દિદલાત્મક (જે દલવાળા કહેવાય છે. પૂર્વદલ અને ઉત્તરદલ. પૂર્વદલ એટલે સંયોગ રૂપ અને ઉત્તરદલ એટલે વિપ્રયોગ રૂપ (વિરલરૂપ). જ્યારે ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે ભક્તને અત્યંત વિરલ થાય ત્યારે પ્રભુ મળે છે. માટે પ્રભુને મેળવવાને વિરલના તાપકલેશની ભાવના ભક્તે કરવી.

“ વજ્રતણા ભક્તની ભાવના ” ગોપીજનોની ભાવના. ગોપીજ- નોના હૃદયમાં પ્રભુ માટેનો જેવો વિશુદ્ધતમ પ્રેમ હતો તેવો પ્રેમ ભક્તે પ્રભુ માટે રાખવો.

પુષ્ટિ માર્ગીય ભક્તની રીતિ.

શ્રીવલ્લભ વિકૃત હરિ ન જાણ્યા, તેણે સર્વસ્વ ખોયું.
 શું લાવ્યા શું લઈને જશો, વારંવાર ઠહેવાયારે. ૧
 પુષ્ટિ માર્ગમાં જે જન આવ્યા, વિશ્વાસે ના વળગ્યારે.
 સાધન સર્વે છુટી જશે હરિથી રહેશે અળગારે, ૨
 સેવાનું ફળ સેવા થાશે, ઋતુ પ્રમાણે મેવારે,
 સેવા કરશે ને પાપાંડ ધરશે તે પથર કેમ તરશેરે? ૩
 મીઠું ખાલે ને આચરણ ખોટાં, તેને તો ખર કહીએરે,
 માધવદાસ તો એટલું માગે, તેનો સંગ ન કરીએરે.

૫

શ્રી હરિચરણએ બનાવેલા “ પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ
 ત્રંથમાંથી અવતરણો.

જ્યાં ફલની પ્રાપ્તિમાં સર્વસાધનનો અભાવજ સાધન
 છે. અથવા ફલ એજ સાધન છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

જ્યાં (પ્રભુના) અનુગ્રહથીજ લૌકિક તથા વૈદિક સિ-
 દ્ધિ થાય છે. અને આપણે તે સિદ્ધિ અન્ય પ્રયત્નોથી
 કરી શકતા નથી, તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

* * * * *
 જ્યાં જીવની યોગ્યતા માત્ર પ્રભુના અંગીકારથીજ

મનાય છે, અને અવિલંબ પણ પ્રભુથી કરાય છે. તે પુષ્ટિ-
માર્ગ કહેવાય છે.

* * * * *
જ્યાં લોક કે વેદની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી,
અને ફક્ત પ્રભુના સુખનીજ અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે
તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

જ્યાં પ્રભુ તરફના અંગીકારમાં અદ્ય પણ પોતાનો
હેતુ નથી (પોતાના કોઈપણ કારણથી પ્રભુનો અનુગ્રહ
પ્રાપ્ત કરાતો નથી) પણ પ્રભુની ઈચ્છાથીજ આ અનુગ્રહ
મેળવાય છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

* * * * *
જ્યાં પ્રભુસાથેનો સંબંધ એજ સાધન છે અને એજ
ફલ છે, અને તેજ પણ કૃણુની ઈચ્છાથી થાય છે તે પુષ્ટિ
માર્ગ કહેવાય છે.

* * * * *
જ્યાં સેવ્યપ્રભુના ભજનમાં કોઈપણ રીતે ઉપકાર
કરવાનો નથી, અને જ્યાં દરેક ભાવનું પોષણ કરવામાં
આવે છે તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે.

* * * * *
જ્યાં ફલ અને સાધનમાં સર્વત્ર વિપરીતતા જોવામાં
આવે છે અને સાધન એજ ફલ છે તે પુષ્ટિ માર્ગ
કહેવાય છે.

જ્યાં ભગવાનના વિષેની કૃતિમાં પણ પશ્ચાત્તાપ દૈન્ય-
ભાવની સ્ફુર્તિ માટે છે તે પુષ્ટિ માર્ગ કહેવાય છે.



શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય ટુંકમાં.

ચતુઃશ્લોકી નામના ગ્રંથમાં આપ્યું છે. એ ગ્રંથનો પાઠ દરેક વૈષ્ણવોએ કરવો જોઈએ. એ ગ્રંથમાં શ્રીમહા-પ્રભુજી નીચે પ્રમાણે આજ્ઞા કરે છે—

૧ હુમેશાં સર્વ પ્રેમથી વ્રજના અધિપ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની ભક્તિ કરવી જોઈએ. દરેક વૈષ્ણવનો આજ ધર્મ છે. તે સિવાય અન્ય કોઈ ધર્મ નથી.

૨ એ પ્રમાણે સર્વદા કરવું જોઈએ. ભક્તનાં લૌકિક વૈદિક કાર્ય પ્રભુ સર્વ સમર્થ હોવાથી પોતેજ કરે છે માટે કોઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા કરવી નહિ.

૩ જો શ્રી ગોકુલપતિને સર્વાત્મભાવથી હૃદયમાં ધારણ કરવામાં આવે તો પછી અન્ય લૌકિક વૈદિક કર્મોથી શું ? (અર્થાત્ જો પ્રભુને હૃદયમાં રાખવામાં આવે તો લૌકિક વૈદિક ક્રિયાઓ નિષ્પ્રયોજન થાય છે.)

૪ માટેજ સર્વાત્મભાવથી હુમેશાં શ્રી ગોકુલપતિના ચરણકમળનું સ્મરણ તથા ભજન છોડવું નહિ જોઈએ એવી મારી મતિ છે.

શ્રીવલ્લભાચાર્યજી.

નવરત્નો

ભક્તોદ્ધારક પરમ કરુણાનિધિ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યે દેવી જીવોની સાંસારિક સ્થિતિ કલેશપૂર્ણ જોઈને તેમને નીચેનાં નવરત્નોનું દાન કર્યું છે. જે ભક્તોની પાસે એ નવરત્નો છે તેમની સમાન બીજો કોઈપણ ધનિક નથી. તેની આગળ દુનિઆમાં કદી પણ દારિદ્ર્ય રહેતુંજ નથી. તેની આગળ કુખેરનો અગર ઇંદ્રનો ધનભંડાર અગર વેલવ પણ તુચ્છ છે.

રત્ન ૧ જી—જેઓએ પોતાના આત્માનું ભગવાનને નિવેદન કર્યું છે તેમણે કદી પણ ચિન્તા કરવી નહિ. પુષ્ટિ-સ્થ ભગવાન કોઈ લૌકિક ગતિ સિદ્ધ કરતા નથી.

રત્ન ૨ જી—સર્વથા તાદૃશી પુરૂષોની સાથે નિવેદનનું સ્મરણ કરવું જોઈએ. સર્વેશ્વર અને સર્વાત્મા પ્રભુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ કંઈ કરશે.

રત્ન ૩ જી—સર્વેને પ્રભુનો સંબંધ છે. એકને મુખ્ય છે અને બીજાને ગૌણ છે એમ નથી. માટે અન્યનો વિનિયોગ થાય (અન્ય ઉપર પ્રભુની કૃપા થાય) તો પણ તેમાં ચિન્તા કરવી નહિ.

રત્ન ૪ થી—જેઓએ અજ્ઞાનથી અગર જ્ઞાનથી આ-

ત્મનિવેદન કર્યું છે તેવા કૃષ્ણસમર્પિત આત્માઓને (લકતોને) શા માટે શોક હોવો જોઈએ ?

રત્ન ૫ મું—માટે શ્રી પુરૂષોત્તમાં નિવેદનની ચિન્તા ત્યજવી જોઈએ. વિનિયોગમાં પણ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કારણ કે પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે.

રત્ન ૬ કું—પ્રભુ લોકમાં તથા વેદમાં સ્વાસ્થ્ય આપતા નથી. માટે સર્વેએ સાક્ષીરૂપ થવું (પ્રભુ જે કરે તે જોઈ રહેવું.

રત્ન ૭ મું—ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરવી અગર પ્રભુનો ઈચ્છાને બાધ ન આવે તે પ્રમાણે કરવી માટે ચિત્તને, સેવામાં પરોવીને સુખમાં રહેવું.

રત્ન ૮ મું—ચિત્તને ઉદ્વેગ પમાડીને પ્રભુ જે કંઈ કરશે તે પણ તેમની લીલા છે એમ માનીને ચિન્તાનો જલ્દી ત્યાગ કરવો.

રત્ન ૯ મું—માટે સર્વાત્મભાવથી હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણ માફ શરણ છે એ પ્રમાણે કહીને પોતાના જીવનને ગાળવું જોઈએ.



